

Martin Buber (1878 – 1965) – ‘In den beginne is de relatie’

Door: Lisette Bastiaansen

Voor: Pedagogisch spiegelen

Datum: 08-04-2021

Buber kan, als een van de belangrijkste godsdienstfilosofen van de huidige tijd, als dé ‘expert’ benoemd worden waar het gaat om de werkelijke mens-mens verhouding. Als geen ander bespreekt hij de centrale rol van de ‘dialogoog’ en ‘wederkerigheid’ in een wereld waarin we volgens hem vanuit verbondenheid met elkaar bestaan. Waar hij op lijkt te focussen is het geven van woorden aan die momenten waar ‘ik’ en ‘jij’ samen present aanwezig zijn. Opgegroeid zijnde in de religieuze traditie van wat hij het ‘reformjodendom’ noemt, verbindt hij dit presente aanwezig zijn aan het kunnen luisteren naar de vraag die God aan ons allen stelt.

Ik en Jij

Buber schreef zijn belangrijkste werk ‘Ich und Du’, in het Nederlands ‘ik en gij’ of ‘ik en jij’ in 1923. In het werk neemt hij de lezer in poëtische bewoordingen mee in het verschil tussen ‘ik-het’ en ‘ik-jij’.

‘Gevoelens ‘heeft’ men, liefde geschiedt. Gevoelens wonen in een mens, maar de mens woont in zijn liefde. Dat is geen metafoor, maar de werkelijkheid: de liefde is niet zo aan het Ik gehecht, dat zij het Jij alleen als ‘inhoud’, als object zou hebben; zij bevindt zich tussen Ik en Jij. Wie dit niet weet, met zijn wezen weet, kent de liefde niet, ook al mag hij de gevoelens die hij beleeft, ervaart, geniet en uit, aan haar toerekenen.’

Hij legt daarbij uit dat ‘ik-het’ vooral een objectivering van de ander betreft: die ander wordt niet gezien als mens, maar als object, waarbij – vaak teruggrijpend op het verleden – uitgegaan wordt van wat we al lang van die ander weten of menen te weten. ‘Ik-het’ kent in die zin een haast manipulatief karakter, de ander doet er ogenschijnlijk wel, maar diep van binnen niet werkelijk toe. De relatie bestaat vooral in het licht van onszelf en onze eigen belangen. Hij legt daarbij ook de link naar taal. Objectieve taal, zo stelt hij, vangt slechts een klein deel van het werkelijke leven op. Tegelijk kan een mens niet zonder ‘het’, daar vindt onze beschouwing op en van de wereld plaats. Toch kan een mens ook niet zonder ‘jij’:

‘De Het-wereld heeft samenhang in ruimte en tijd. De Jij-wereld heeft in ruimte noch tijd samenhang...De Jij-momenten verschijnen in deze vaste en nuttige kroniek als wonderlijke, lyrisch-dramatische episodens, die weliswaar verleidelijk betoverend zijn, maar gevaarlijk ver in het uiterste trekkend, waar de beproefde samenhang lossen wordt: die episodens laten meer vragen dan tevredenheid achter, ze schokken de zekerheid, gewoon griezelig, ook gewoon onmisbaar’.

‘Ik-jij’ is volgens Buber dus echt geheel andere koek dan ik-het. Binnen de ‘ik-jij’ verhouding vindt volgens hem de werkelijke ontmoeting plaats. Een ontmoeting – vanuit het samen aanwezig zijn in het hier en nu - waarbij zich ontvouwt dat wat zich kan ontfouwen. Vanuit die ontmoeting wordt volgens Buber voelbaar, merkbaar en zichtbaar dat we als mens niet zonder elkaar kunnen. Omdat we vanuit verbondenheid met elkaar bestaan, maar ook omdat we in een dergelijke ontmoeting elkaar als heel mens – en dus niet een gefragmenteerd deel van die mens - tegen komen:

‘Zoals een melodie niet is samengesteld uit tonen, een vers niet uit woorden en een zuil niet uit lijnen, zo is het ook niet met de mens, tot wie ik Jij zeg. Ik kan de kleur van zijn haar of de kleur van zijn taal of de kleur van zijn goedheid uit hem halen, maar dan is hij al niet meer Jij. -Zoals het gebed niet de tijd is, maar de tijd in het gebed, het offer niet in de ruimte, maar de ruimte in het offer – wie deze verhouding omkeert, heft de werkelijkheid op -, zo tref ik de mens, tot wie ik Jij zeg, niet aan in een

ooit of in een ergens. Ik kan hem er in plaatsen, maar alleen nog als een hij of een zij, een het, niet meer als een Jij”.

Spiegel 1: hoe ga jij in onderwijs om met het objectiveren van leerlingen? Herken je het verschil tussen een ik-jij en een ik-het verhouding?

De weg van de mens

Volgens Buber bestaat de weg van de mens er in om innerlijke vrede, om innerlijke eenheid te vinden. Zolang de gedachte, het woord en de handeling niet een eenheid zijn, en de mens van binnen verscheurd is en/of innerlijke conflicten heeft, kan hij zich niet richten op wat zijn ware aanleg en zijn ware neigingen zijn. *‘Ieder van ons draagt iets kostbaars in zich dat in geen ander te vinden is’*, zo stelt hij. En het is dus ook aan ieder mens om op zoek te gaan naar dat wat hem ten diepste innerlijk beroert.

Buber wijst hiermee niet zozeer op een op het ego-gericht ik, maar veel meer op een ik dat zich open en dienstbaar kan opstellen naar de wereld om datgene te doen waar God hem/of haar toe roept. *‘Daarvoor moet je eerst vanuit alle uiterlijke franje van je leven doordringen tot je zelf. Niet het vanzelfsprekende ik van het egocentrische individu, maar het diepe zelf van de aan de samenleving deelnemende mens.’*

In alles wijst Buber er daarbij op dat we samen als mens bestaan. En binnen dat samen-bestaan draait het uiteindelijk om als zelf onbelangrijk durven zijn: *‘Bij zichzelf beginnen, maar niet bij zichzelf eindigen; van zichzelf uitgaan, maar niet naar zichzelf toespreken; zichzelf zijn maar niet met zichzelf bezig zijn.’*

Spiegel 2: Waar het gaat om het besef van een samen-in-de-wereld-bestaan, breng jij leerlingen dat bij op een socialiserende manier? Of/in hoeverre is er ook ruimte voor een subjectiverende manier? En wat vraagt dat van een leraar?

Umfassung

Aan de leraar de nobele taak om leerlingen deze ‘uitrusting voor het leven’ mee te geven door de leerling te willen verleiden via de ik-jij verhouding een ‘aanwezige persoon’ te worden. Buber noemt dat *‘Umfassung’*: een staat van zijn waarin de leraar en de leerling beiden werkelijk, als ik-jij present zijn, waarbij de leraar de leerling op die manier leert ervaren wat vrijheid vanuit wereldverbondenheid is. Daarbij is het aan de leraar dus om de leerling enerzijds voor te houden waar nog innerlijke pijn zit en de innerlijke eenheid dus vooralsnog ontbreekt, en anderzijds de leerling uit te nodigen tot het komen tot aanwezigheid.

In zijn denken over het zijn van een ‘aanwezige persoon’ in een op ‘inter-esse’ gestoelde wereld legt Buber een bijzondere link naar ‘vrijheid’. Hij zegt dat vrijheid niet in ‘het individuele’ noch in het ‘collectieve’ zit. De eerste betreft een te egoïstische vrijheid en bij het collectieve bestaat helemaal geen vrijheid. Buber zoekt naar een vrijheid binnen het spectrum van het gezamenlijk als mens verbonden zijn. Hij plaatst vrijheid daarbij tegenover dwang en betoogt dat vrijheid zich in het midden tussen ‘afhankelijk’ en ‘onafhankelijk’ bevindt.

‘Vrijheid is het vruchtbare nulpunt. Dwang in de opvoeding dat is het niet verbonden zijn. Verbondenheid in de opvoeding dat is opgesloten en ingesloten zijn. Vrijheid in de opvoeding is het je kunnen verbinden. Je kan het niet ontberen en het is op zich niet te gebruiken. Zonder dat lukt het niet, maar doordat ook niet. Ze is de aanloop tot de sprong, het stemmen van de viool’.

Spiegel 3: hoe kijk jij tegen 'vrijheid' aan? Waar staat 'vrijheid' voor jou voor? Hoe ga jij om met vrijheid in relatie tot je leerlingen?

Literatuur:

Buber, M. (2007). *Dialogisch leven*. Utrecht: Erven J. Bijleveld

Buber, M. (2016). *Ik en jij*. (12^e druk). Utrecht: Ervan J. Bijleveld.

Buber, M. (2018). *De weg van de mens*. (12^e druk). Cothen: uitgeverij Juwelenschap bv.

Jacobi, J. (2017). Dialogue, relatedness, and community. Does Martin Buber have a lasting influence on educational philosophy? *Zeitschrift für Pädagogik*, 63(5), 657-671.